

Uşaqlarda eşitmə qüsurunun təlim prosesində aradan qaldırılması yolları

Dilərə Dostuzadə,
pedaqogika üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent
ARTİ

E-mail: d.dostuzade@mail.ru

Rəyçilər: Sadıqov F.B,
prof. dosent Ağayeva T.H

Məqalədə eşitmə və danışma fəaliyyəti zəif olan uşaqlarla aparılan diaqnostik işin səmərəliliyini təmin edən profilaktik tədbirlərin elmi aspektləri açıqlanır. Qeyd olunur ki, tarix-pedaqoji problem olaraq bu işin inkişaf yolları və onun keçmiş və müasir təcrübəsi bu gün də önəmli problematik məsələ olub, həmin tip uşaqların cəmiyyətə adaptasiya olunmasına rəvac edir.

Belə qüsurların hərtərəfli inkişafını təmin etmək üçün təcrübəçi pedaqoqlar öz üzərilərində işləməklə bu problemin hərtərəfli inkişafını təmin etmiş olurlar.

Açar sözlər: surdopedaqogika, surdodidaktika, eşitmə qüsurlu uşaqlar, eşitməsi qüsurlu uşaqların profilaktikası, eşitməsi qüsurlu uşaqların müalicəsi, eşitməsi qüsurlu uşaqların təlimi.

Ключевые слова: сурдопедагогика, сурдодидактика, дети доставками слуха профилактика детей с недостатками слуха, мечение детей с недостатками слуха, обучение детей с недостатками слуха

Key words: surdopedagogy, surdodidity, hearing disabled children, prophylaxis of hearing disabled children, treating of hearing disabled children, trainig of hearing disabled children.

Problemlə əlaqədar mövcud tədqiqatlar göstərir ki, Şərq özünün mədəni irsi ilə bəşəriyyəti həmişə təəccübləndirmişdir. Antik dövrün əlyazmalarında da eşitmə qüsurları haqqında məlumatlara rast gəlmək mümkündür. Məsələn, qədim yunan tarixçisi, "tarixin atası" Hera-

dotun yazılarında Qədim Midiya hökmdarı Krezin oğlu haqqında maraqlı məlumat vardır. Heradot bu oğlanın lal-kar olduğunu və heç zaman danışmadığını qeyd edirdi. O göstərirdi ki, Midiya hökmdarı ilə farsların müharibəsi zamanı o, birdən-birə dil açıb, fars əsgərə “Krezi öldürmə” demişdir. Heradot bu hadisəni təsvir etməklə lal-kar insanın danışa bilməsi qənaətinə gəlmişdir.

Karlığın insan psixologiyasına təsiri haqqında Heradotdan 100 il sonra yaşamış yunan müfəkkiri Aristotelin fikirləri də maraqlıdır. Aristotelin əsərlərində fəlsəfə, məntiq, psixologiya, tarix, siyasət, etika, estetika və digər sahələrə aid dəyərli məlumatlar vardır. Aristotela görə insanda 3 növ ruh vardır: inkişaf edən, iradəli və ağıllı. Bu ruhlər insanın sağlamlığına, onun psixikasının formalaşmasına böyük təsir göstərir. Aristotela görə, səslər vasitəsilə fikir ötürülür, eşitmə orqanı vasitəsilə isə həmin fikir aydınlaşır. Əgər insanda hər hansı bir hiss üzvü zədələnsə və ya olmazsa, bu, orqanizmin tamlığının pozulmasına, eyni zamanda, bütövlükdə inkişafın düzgün getməsinə səbəb ola bilər.

Aristotel ilk dəfə eşitmə qüsurunun yaranma səbəblərini in-

sanın beynindəki üzvi pozulmalarla əlaqələndirmişdir.

Hippokrat isə Aristoteldən daha qabağa gedib karlığı tibbi cəhətdən araşdıraraq karlığın baş beyin yarımkürələri qabığı və periferik eşitmə aparatının üzvi pozulmaları səbəbindən yarandığını göstərmişdir. Hippokrat öz əsərlərində eşitmə çatışmamazlıqlarının müalicəsi və pozulmaların qarşısının alınması haqqında da bu gün öz aktuallığını itirməyən fikirlər söyləmişdir.

Qədim Şərqlin böyük alimi İbn Sina “Təbabətin qanunu” əsərini eşitmə qüsurlarının yaranma səbəblərinin araşdırılmasına, müayinə və müalicəsinə həsr etmişdir.

Antik dövrün ən görkəmli filosofları: Demokrit, Hippokrat, Platon da karları bilikləri mənimsəmək bacarığı olmayan, intellektual cəhətdən küt, ağılsız, insanlar kimi xarakterizə etmişlər. Bu səbəbdən də cəmiyyət qüsurlu insanlardan qaçmış, onları yaşayış yerlərindən qovmuş və ya fiziki cəhətdən məhv etmişlər. Məsələn, qədim Yunanıstanda, Spartada karları elə kiçik yaşlarından qayalardan dənizə ataraq məhv edilirdilər.

Orta əsrlərdə Avropada mütərəqqi düşüncəli elm, mədəniyyət adamlarının, eləcə də müx-

təlif qüsurları olanları dinsiz, cadugər, ifritə adlandıraraq lənətləndiyi, tonqallarda yandırıldığı zaman gizli olsa da, eşitmə qüsurlarının yaranma səbəbləri, müayinə-müalicə, təlim və tərbiyə, psixi inkişaf məsələlərinin öyrənilməsinə cəhd göstərilmişdir. Bu adamlardan biri XVI əsrdə yaşamış İspaniyalı keşiş Pedro de Ponse sayılır. Kar uşaqların ilk müəllimi hesab edilən Pedro de Ponse onların nitqini inkişaf etdirməyə, ətraf aləm haqqında müəyyən bilik və bacarıqlar aşılamağa müvəffəq olmuşdur. Ponse təcrübəsinə əsaslanaraq, kar uşaqlarda da normal insanlar kimi ağılın və duyğuların olduğunu sübut etməyə çalışmışdı.

Sonralar Leronim Kardan Ponsenin fikirlərinə şərik çıxaraq kar insanların da kamlliyinin ən yüksək səviyyəsinə qədər inkişaf etmək bacarığının olduğunu göstərmişdir. Daha sonralar həmin fikirlərə Avropada Bonnet, Geyneke (Almaniya), Delore (Fransa), şərik çıxmışlar. Onlar karların beynində normadan kənara çıxma hallarının olmadığını və normal insanlardan heç də geri qalmadığını, əqli-psixi inkişafa görə onlardan fərqlənmədiklərini göstərmişdilər.

XVIII-XIX əsrdə elm və texnika sürətlə inkişaf etməyə

başladı. Bu dövrdə kar uşaq və yaşlıların psixi inkişafının ayrı-ayrı məsələləri ümumi psixologiya və bu sahədə xüsusi elm olan surdopedagogikanın tədqiqat sahəsi kimi araşdırılmışdır.

Bu əsrlərdə karlığın yaranma səbəbləri, təlim-tərbiyə məsələləri, xüsusilə də kar insanların psixi inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi hələ də öz aktuallığını saxlayırdı. Əvvəlki əsrlərdən fərqli olaraq, kar insanların psixi inkişafının eşitmənin itirilməsi və nitqin inkişafı ilə bağlı olması fikirləri daha çox səslənməyə başladı.

Oksford universitetinin professoru C.Vallis eşitmə qüsurlu uşaqlarda psixi inkişafın düzgün getməsi üçün, ilk növbədə, onların nitqini inkişaf etdirməyi vacib hesab edirdi. O, eşitmə qüsurlu uşaqların təlimi zamanı aşağıdakı problemləri həll etməyi məsləhət görürdü:

1. Şifahi nitqin və tələffüzün təlimi zamanı lallığı aradan qaldırmaq.

2. Danışmayan (zəifəşidən və ya tam eşitməyən) uşaqlara öz fikirlərini yazılı şəkildə ifadə etməyi öyrətmək.

3. Kar-lal uşağa tələffüzü dodaqdan oxumağı öyrətmək.

1668-ci ildə C.Vallis öz dostuna yazdığı məktubda şagird-

lərindən bəzilərinin sözlü nitqi dərk etdiyini və öz fikirlərini yazılı şəkildə ifadə etməyi bacardıqlarını bildirirdi.

Lakin bu dövrdə zəifəşidən insanların psixi inkişaf xüsusiyyətləri barədə fikirlər birmənalı olmamışdır. Bəzi tədqiqatçılar eşitmə qüsurluları ağıllı, bacarıqlı, normal psixi inkişafa malik insanlar kimi xarakterizə etdikləri halda, digərləri onları kobud, ağıldan kəm, psixi inkişafında çatışmazlıqlar olan insanlar kimi nəzərdən keçirmişlər.

Çar Rusiyasında eşitməsi qüsurlu insanların öyrənilməsinə olan marağın artmasına Avropanın da təsiri oldu. Bu problemin araşdırılması Rusiya Elmlər Akademiyası qarşısında qaldırıldı və karzəifəşidən uşaqların psixi inkişafının öyrənilməsi və təlim-tərbiyə məsələsi xüsusi diqqət mərkəzinə çevrildi. Moskva universitetinin tibb elmləri doktoru Ferenksis eşitmə qüsurunun yaranma səbəblərini araşdıraraq, insan orqanizminin kompensasiya imkanları barədə maraqlı məruzə ilə çıxış etdi.

Eşitməsi qüsurlu uşaqların nitqinin formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsinə bir sıra cəhdlər oldu. 1742-ci ildə Kravt danışiq səsleri çıxara bilən mexaniki bir cihaz düzəltdi. Kravtın bu cihazı düzəlt-

məkdə məqsədi, onun vasitəsilə eşitməsi qüsurlu insanlara danışiq səslerini öyrətmək idi. Bu cihaz kar və zəifəşidənlərə öz fikirlərini ifadə etməyə kömək etməli idi.

Lakin Kravtın bu cəhdi müvəffəqiyyətsizliyə uğradı. Eşitməsi qüsurlu insanlar bu cihaz vasitəsilə nəinki danışmağı, hətta danışiq səslerini çıxarmağı öyrənmə bilmədilər.

Rusiya Elmlər Akademiyası dövlət qarşısında kar uşaqlar üçün məktəblər açmaq tələbini qoydu. Bu məqsədlə çar I Aleksandr tərəfindən 1870 –ci ildə kar və zəifəşidənlər üçün Rusiyada ilk məktəb açıldı və sonralar bu məktəblərin sayı artdı.

Rus tədqiqatçısı Fleriyə görə, kar insanlar normal insanlardan nə yaxşı, nə də pis deyillər. Onun bu fikrinə şərik çıxan N.M. Laqovski kar-lalların da eşidən insanlara xas olan ləyaqət və çatışmazlıqlara malik olduğunu, yalnız onlardan bir şeydə, eşitmənin olmaması ilə fərqləndiklərini qeyd etmişdir. O, kar uşaqlarda ağılın əmələ gəlməsi üçün ən yaxşı vasitələrdən biri olan nitqin olmaması səbəbindən kar uşağın əqli bacarıqlarının inkişafdan geri qalmasını iddia edirdi.

Rusiyada surdopsixologiya problemlərinin sistemli öyrənilmə-

si XX əsrin 30-cu illərinə L.S.Vıqotskinin uşaq psixikasının inkişaf strukturunun normadan kənar çıxmaları haqqında nəzəriyyəsinin yaranması zamanına təsadüf edir. L.S.Vıqotski tərəfindən birincili qüsur və onun birbaşa təsiri (ikincili qüsur) anlayışı elmə gətirildikdən sonra aparılan pedaqoji, psixoloji tədqiqatlar, məktəblərdə yeni metodların tətbiqi, kar uşaqların psixi inkişafa görə eşidən və danışanlardan heç də geri qalmadıqları haqqında fikirlərin olması ilə nəticələndi.

XX əsrin 30-70-ci illərindən sonra Avropa, istərsə də rus alimləri (X.Xizinq, K.Xadjinsk, M.Portman, L.Neyman, G.Barsz, F.Bezold, İ.F.Rau, R.Boskis və b.) tərəfindən eşitməsi qüsurlu uşaqların psixi inkişafı hərtərəfli öyrənilməyə başlandı. Həmin dövrdə eşitməsi qüsurlu uşaqların üç qrupu fərqləndirildi.

1.Kar uşaqlar (erkən dövrdə eşitməsini itirmiş və ya ağır eşitmə pozulmaları olan uşaqlar);

2.Sonradan kar olan uşaqlar (nitqə yiyələndikdən sonra eşitməsini itirmiş uşaqlar);

3. Zəifəşidən uşaqlar (qismən eşitməsi pozulmuş uşaqlar).

Hal - hazırda xüsusi məktəblərin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri kar uşaq-

larda şifahi və yazılı nitqin formalaşdırılmasından ibarət olmalıdır. Bu məsələnin həlli ilə F.F. Rau, V.I. Belyutkov, K.A. Volkova, L.V. Neyman, N.F. Slezina, S.A. Zıkov, E.I. Leonqard və N.V. Nikitina məşğul olmuşlar.

Defektoloqlardan F.F. Rau, V.I. Belyutkov, K.A.Volkova, E.I. Leonqard, N.F. Slezina və başqaları kar uşaqlarda şifahi nitqin inkişafı metodikasına aid yazdıqları əsərlərdə göstərmişlər ki, dilin səs sistemini, lügət tərkibini və qrammatik quruluşunu, leksika və qrammatika ilə əlaqəli şəkildə öyrətmək olar.

Zəifəşidən uşaqlarda nitq inkişafı və nitq vərdişinin yaradılmasının çox mürəkkəb bir proses olduğunu nəzərə alsaq, onun ilk mərhələsini iki hissəyə ayırmaq daha münasib olar: tələffüz, doqdan oxu.

Bunların ikisi də eyni məqsədə – şifahi nitqin formalaşmasına xidmət edir.

Nitq inkişafı özünəməxsus müxtəlif metodlara malikdir, bu da fasiləsiz tədris işi tələb edir. Kar uşaqların nitqə yiyələnməsi onların məktəbdə oxumaları üçün imkan yaradır.

Nitqi qüsurlu uşaqlarda şifahi və yazılı nitq vərdişlərinin formalaşması üçün əlverişli metod

və priyomların işlənilib hazırlanması son dərəcə vacibdir.

F.F. Rau konsentrik metodun əhəmiyyətindən bəhs edir ki, bu da təlim prosesində səslərin uşaqlara konsentrik metodla öyrədilməsi asan tələffüz olunan səslərdən nisbətən mürəkkəb tələffüz olunan səslərin öyrədilməsinə keçməyi təmin etmiş olur.

Konsentrik metoda əsaslanarkən uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq vacibdir. Məsələn, əgər bəzi uşaqlar «n» hərfinə aid bir söz deyə bilirsə, bacarığı çalışıb möhkəmlətmək lazımdır.

Tədris prosesində texniki və əyani vasitələrdən səmərəli istifadə edilməsi kar uşaqların nitqinin inkişafında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əyanilik insan şüuruna fəal təsir göstərməklə keçilənlərin daha asanlıqla mənimsənilməsinə və uzun müddət yadda qalmasına şərait yaradır.

Eşitmə analizatorunun pozulması heç də nitqin itirilməsi demək deyildir. Vaxtında müalicə düzgün təmin olmazsa, nitq tədrisən inkişafdan qalar və tam itirilə bilər. Kar və zəifəşidən uşaqlarda bu çatışmazlıqla əlaqədar psixi inkişaf ləng gedir. Buna görə də normal uşaqlardan fərqli olaraq, fiziki cəhətdən qüsurlu olan uşaq-

lar məktəbə gələrkən heç bir məlumata malik olmurlar.

Kar və zəifəşidən uşaqlara I sinifdən başlayaraq nitq vərdişlərinin aşılınması probleminin həllində iki cəhət – şagirdlərin söz ehtiyatının məhdudluğu və sözlərin mənasının dərk olunmaması, ünsiyyət zamanı bu keyfiyyətlərdən istifadə edə bilməmək bacarığından məhrum olmaları nəzəri cəlb edir.

F.Engels göstərir ki, dil başqa insanlarla həqiqi ünsiyyət tələbatından meydana gəlmişdir.

Kar və zəifəşidən uşaqlar ünsiyyət tələbatından uzaq olurlar. Onların bir-birinə və ətrafındakılara müraciət edə bilməsi üçün sözlərin mənasının şüurlu dərk edilməsinə nail olmalı, sözləri cümlədə düzgün işlətməyi öyrətmək, sözlü nitq vərdişi yaratmaq lazımdır.

Bütün bunlardan göründüyü kimi, kar və zəifəşidən uşaqların psixologiyası xüsusi təlim prosesində belə uşaqlara fərdi yanaşmağı tələb edir.

Qeyd olunduğu kimi, kar və zəifəşidən uşaqlara sözlərin mənasını dərk etdirmək onlarda ünsiyyət tələbatı yaranmasına kömək edir.

Zəifəşidən uşaqlara öz fikirlərini ətrafdakılara düzgün və

aydın çatdırması üçün doğma ana dilini bilmələri lazımdır. Ana dili bu uşaqların lüğət ehtiyatını zənginləşdirir, nitqini düzgün qurmağı, rəbitəli ifadə etməyi öyrədir.

Təlim zamanı mətni dodaqdan oxu ilə uşaqlara söyləmək, seçilən ifadə və tərkiblərin onların başa düşmələrinə, anlamalarına nəzarət etmək lazımdır. Zəifəşidən uşaqların nitqində fonetik formalaşmaya diqqət yetirilməlidir. Nitq vərdişlərinin yaranması üçün düzgün, ahəngdar tələffüz vacibdir. Bu iş sinfin təşkilindən başlayır və daktil əlifbasından dodaqdan oxuya keçilir. Səsli nitq işi zamanı əyani vəsait və texniki vasitələrə tez – tez müraciət etmək lazımdır.

Təlim prosesində şagirdlər təkcə bilik mənimsəməklə kifayətlənmir, həm də təfəkkürlərinin müxtəlif xüsusiyyətlərini inkişaf etdirirlər. Şagirdlərin, əqli inkişafı, xüsusən təfəkkürün inkişafı təlim işinin necə təşkil edilməsindən, hansı üsullardan istifadə olunmasından, kiçikyaşlı məktəblilərin təfəkkürünün inkişafı uğrunda müəllimin şüurlu olaraq necə mübarizə aparmasından asılıdır. Təlim prosesində zəifəşidən kiçikyaşlı məktəblilərin təfəkkürünün inkişafı dedikdə nə başa düşülür?

Təlim prosesində zəifəşidən ibtidai sinif şagirdlərinin təfək-

kürünün formaları inkişaf edir. Kiçikyaşlı məktəblilər hökmün müxtəlif növlərindən yerində, dəqiq surətdə istifadə etməyi öyrənirlər və onlarda tədricən əqli nəticələr inkişaf edir. Digər tərəfdən, təlim prosesində şagirdlərdə aşağıdakı fikri proseslər inkişaf edir, onlar təhlil, tərkib, ümumiləşdirmə, mücərrədləşdirmə, müqayisə etmə və s. kimi fikri proseslərə yiyələnirlər. Həmin təfəkkür proseslərinin inkişaf etməsi sayəsində zəifəşidən şagirdlər müxtəlif təlim materiallarını çətinliklə mənimsəyə bilirlər.

Diqqətin təlim fəaliyyəti üçün əhəmiyyəti böyükdür. K.D. Uşinski bu cəhəti nəzərə alaraq yazır: «Diqqət ruhumuzun elə bir yeganə qapısıdır ki, şüurumuzda olan hər bir şey mütləq buradan keçir. Deməli, təlimin hər bir kəlməsi bu qapıdan keçmədən uşağın ruhuna daxil ola bilməz. Uşağı bu qapını açıq saxlamağa alışdırmaq birinci dərəcəli əhəmiyyətli işdir. Təlimin müvəffəqiyyəti buna nail olmaq üzərində qurulur». Məktəbə yeni gələn uşağın diqqəti xeyli inkişaf etmiş olur. Buna baxmayaraq kiçikyaşlı məktəblilərin diqqətinin bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, bunların tərbiyə prosesində nəzərə alınması lazım gəlir.

«Uşaq formalarla, boyalarla, səslərlə, ümumiyyətlə, duyğularla fikirləşir və uşağı başqa cür düşünməyə vadar etmək istəyən şəxs onun təbiətini əbəs yerə zorlamış olar» (8, səh. 168).

Əyanilik şagirdlərin müşahidəçiliyini inkişaf etdirir. K.D. Uşinskiyə görə, şagirdlər əyaniliyin köməyi ilə müşahidəçiliyə və öz müşahidələrini sözlərlə ifadə etmək, onlardan məntiqi nəticə çıxarmaq bacarığına yiyələnirlər. Əyani təlim, şagirdlərin təfəkkürünün inkişafını, təsəvvürlərinin obrazlılığını və düzgün anlayışların yaranmasını tələb edir. Əyanilik şagirdlərin nitqinin inkişaf etdirilməsinin və biliklərin yaddaşda möhkəmləndirilməsinin qüdrətli silahıdır» (8, səh. 168)

Zəifəşidən məktəblilərin təfəkkürləri onların nitqləri ilə əlaqəli şəkildə inkişaf edir. Məktəbə yenidən daxil olmuş uşağın şifahi nitq bir qədər məhdud olur. Məktəbə gəldikdən sonra təlim işinin təsiri altında uşaqda yenidən təşəkkül tapan yazılı nitqi və şifahi nitq inkişaf edir. Uşaq fikrini düzgün, aydın cümlələrlə ifadə etməyə çalışır.

Tədqiqat işini hazırlayarkən Bakı şəhərində 1970-ci ildən fəaliyyət göstərən Eşitmə Qabiliyyəti Pozulmuş Pespublika İxtisaslaşdı-

rılmış Körpələr Evi-uşaq bağçası, Xəzər rayonu zəifəşidən və sonradan karlaşmış uşaqlar üçün 2 nömrəli internat, Nizami rayonu 3 nömrəli kar-lal uşaqlar üçün respublika internat məktəblərinin defektoloq, müəllim və tərbiyəçilərinin iş təcrübəsindən istifadə edilmişdir.

Respublikamızda kar və zəifəşidən uşaqlar üçün olan bu tipli məktəblər yüksək inkişaf etmiş ictimai tərbiyə müəssisələri hesab olunur və bu tipli tərbiyə müəssisələrinin təşkili həyatımızın artan tələbatından irəli gəlir. Uşaqların təlim – tərbiyəsində məktəbin, sinif və qrupların rolu böyükdür. Bu tərbiyə ocaqlarında şagirdlərlə aparılan hər bir iş onların mənəvi zənginliyinin, əxlaqi saflığının, kamilliyinin ahəngdar inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

Kar və zəifəşidən məktəblərin sinif və qruplarında uşaqların hərtərəfli tərbiyə olunub yetişmələrini təmin etmək üçün tərbiyəçi müəllimlərin öz üzərilərində işləmələri və təhsillərini artırmalarına əsaslı şərait yaradılmalıdır.

Məqalənin aktuallığı. “Eşitməsi problemlili (kar və zəifəşidən) ibtidai sinif şagirdlərinin təfəkkürünün təlim prosesində inkişaf etdirilməsi” bu uşaqların

qarşısında duran əsas vəzifə onların təfəkkürünün inkişaf etməsində yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması yollarına həsr olunub.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən təkliflər, nəticələr, məktəbəqədər müəssisələrdə, məktəb-internatlarda, reabilitasiya mərkəzlərində, ali məktəblərdə, kolleclərdə, ixtisasdəyişmə kurslarında təlim-tərbiyə prosesində nəzərə alınabilir.

Nəticə olaraq qeyd olunmalıdır ki, uşaqlarda eşitmə qüsurlarının təlim prosesində aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirməklə bu işin həm didaktik, həm də metodik məzmununu bu günün tələbləri baxımından öyrənməklə bir daha uşaqları inklüziv cəmiyyətə alışdırmaq imkanları yeni pedaqoji təfəkkürlə möhkəmlənə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Qasımov S.Ə., Xüsusi məktəblərdə anormal uşaqların nitq inkişafı. Bakı, "Maarif", 1999.

2. Dostuzadə D.Ə., Zəifəşidən və sonradan karlaşmış uşaqların təhsilinin bəzi məsələləri. İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə jurnalı. №-1, 2010

3. Dostuzadə D.Ə. Eşitməsi qüsurlu uşaqlarla işin təşkili. Bakı, 2011

4. Kərimov Y.Ş.. Təlim metodları. Bakı: "R.S.Poliqraf" MMS, 2007.

5. Qədirov Ə. Uşaqlarda idrak proseslərinin inkişafı. Bakı, Maarif, 1970

5.Leontgey A.A. Əzık, reçı i reçevaə deətelnostğ. M.,1965.

6.Leontgey A.N. Problemi razvitiə psixiki. M: «MQU», 1972

7. Jinkin N.İ. Mexanizmi reçı. M., 1968

8. Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, "Azərnəşr", 1953

9. Sadıqov F.B Korreksiya pedaqogikasına giriş. Bakı, 2017, ADPU-nun nəşri

Дилара Достузәде

Пути преодоления нарушений слуха у детей в процессе обучения

Резюме

Интеллектуальное развитие младших детей с интеллектуальными проблемами в процессе обучения ставит целью подготовку системы работы, содержа-

ния обучения, формы, методы, средства и взаимную связь между воспитательно-образовательной работой и развитием детей.

Для опеспеченияв все-стороннего развития таких детей педагоги- воспитателями должны работать над собой и необходимо создание условий для повыщения потенциальных возможностей работников этой области.

Dilare Dostuzade

Methods of elimination of hearing impairment of children through learning process

Summary

The intellectual development of younger children with

mental problems in the learning process aims to prepare the system work, training content, forms, methods, tools, and the mutual relationship between the educational and work and educational development of children .

For opespecheniyav vse-storennego development of these children teachers -educators need to work on yourself and need to create conditions for increasing the potential of employees in this area.